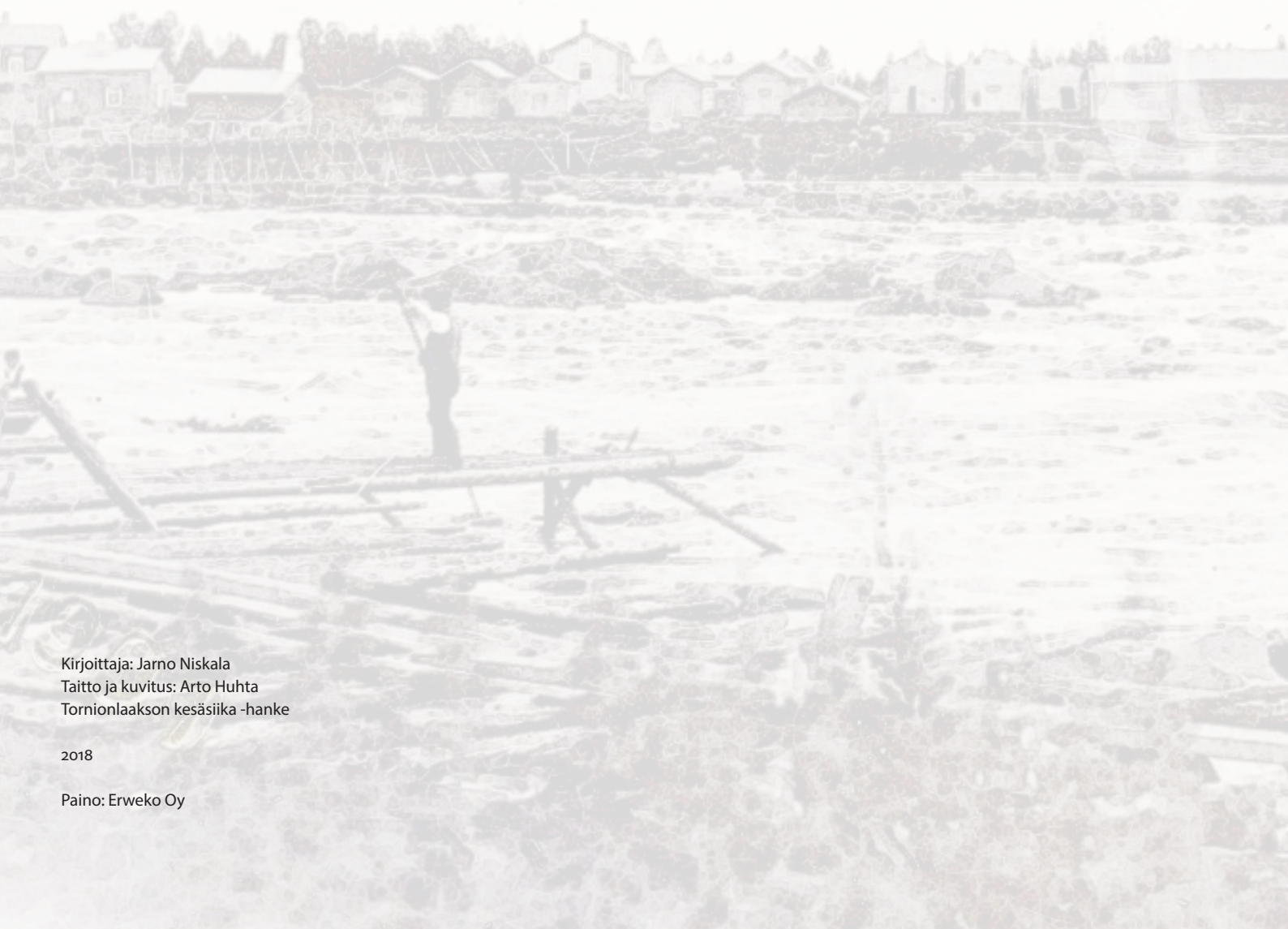


Lippous

Jarno Niskala

Jarno Niskala

Lippous



Kirjoittaja: Jarno Niskala
Taitto ja kuvitus: Arto Huhta
Tornionlaakson kesäsiika -hanke

2018

Paino: Erweko Oy

Sisällys

LIPPOUS	7
Lippoaja saa kalan koskesta	7
Pehmeä kalastustapa	9
Historia Tornionjoella	9
Kainuunjoki ja Kemijoki	12
Lippous muualla maailmassa	13
Lippouksen tuntuma	14
" Ei saa vähhäähkään lipsahtaa"	18
" Soutuvenheelä ne kuljit sielä venheessä"	19
Vuodenaikojen kierto	20
Vuorolippous	21
Lohen lippous	24
Elämää lippouksen ympärillä	25
" Ei maijola kaikkea silläkhään saa"	27
" Oppi työtä tekehmään eikä vain vinkumhaan ja uimarannassa makkaahmaan."	29
Lähteet	34
Suulliset lähteet:	35



Kuva: Aamulippoajat. (Jaakko Heikkilä.)



LIPPOUS

Lippoaja saa kalan koskesta

Lippous on yksi alkukantaisimmista kalastustavoista. Lippoamisessa on erikoista, miten pienellä haavilla ilman syöttiä voi saada isosta vedestä kalan. Lippoaja ei kuitenkaan kauho haavilla summittaisesti mistä sattuu, vaan tietyistä paikoista. Veden alle eivät tietysti lippoajat kuten muutkaan kalastajat näe, kalastaminen perustuukin kalojen kulkureittien tuntemiseen. Lippoaja tietää, millaisissa paikoissa kalat ovat. Lippo on tehty sopivaksi juuri niihin paikkoihin, mistä kalan voi saada. Pienikehäinen lippo sopiikin erityisesti koskipaikkoihin, joissa siika ja lohi pysähtyvät lepäämään virran muodostamiin kosteisiin. Lipon kehitys lähti tarpeesta saada kala ylös koskesta ja lippousteknikka myös.

Kalastustapana lippous kehittyi jo varhain, silloin kun materiaalien puolesta pystyttiin tekemään haavimainen lippo. Ensimmäiset lippoajat jokivarressa ovat mahdollisesti olleet täällä vaikuttaneet eränkävijäheimot ja viimeistään heidän jälkeen etelämpää tulleet uudisasukkaat. Ensimmäisten jokivarten tulleiden uudisasukkaiden tiedossa oli, että koskissa mitä todennäköisimmin on kalaa. Heillä oli myös tieto lippokalastuksesta, jota harjoitettiin muuallakin samantyyppisissä olosuhteissa. Uudisasukkaat toivat pohjoiseen mukanaan omia tapojaan sekä tarvekaluja, kuten lipon. Tämä tapahtui jo ennen 1400-lukua. Jo tuolloin käytettyä lippoa voidaan nimittää Tornionjokimallin lipoksi.

Lippoaminen tapahtuu kosken rantakivien päällä seisoen ja vedenkorkeuden muuttuessa lipotaan myös keskempää väylää. Kalan kulku muuttuu, kun vedenkorkeus vaihtelee. Lippopaikat haetaan sen mukaan. Pitkän historian aikana koskista on haettu hyviä kalakuoppia ja lippopaikkoja, yleensä hyväksi koetut paikat ovat olleet käytössä vuosikymmeniä tai vuosisatoja. Lippoajat tunsivat pohjan niin hyvin, ettei heidän tarvinnut nähdä sitä. Kivien asennot ja virran liikkeet katsottiin tarkkaan.

Esimerkiksi Kukkolankoskella Niskamäellä lipottiin rantakivillä seisoen.

Matti Kanniainen: "Varsinki se ylimmäinen, sehän on semmonen kohtalaisen kokonen laaka, vähän silmällään jokheen, siitä kiven päältä vain."

Juha Nuoriaho: "Vuennonkoskella lippokuopat häätyy hakea aina uudestaan, ne muuttuu."

Hannes Risto: "Se pittää sillon ko kattoo, missä on vettä, se pittää siitä alkaa hakemaan ja mennä sölemmäkis ja sölemmäksi, että sen löytää siitä. Kyllä sieltä voi läytää uusiaki paikkoja."

”Nälkäkivistä tuli kallaa, mie sanon siinä että kuule ko meilon tuo vene tuossa niin pistethäänpä se tuohon kiini ja kokkeilhaan jos löytyy sölempää paikka. Ja löytyhän sieltä. Näe son se iso kallio, mikä on siinä alla, pitkäkrenkun alapuolella. Mie aattelin, tuossahan on helkatin hyvä paikka ja siitä alko tulleen kallaa”.

Kalastukseen koskipaikoissa kuuluu myös puisten patojen ja krenkkujen rakentaminen. Padot ovat toimineet kulkusiltoina ja kiinteiden pyydysten kiinnitystelineinä. Samalla tekniikalla rakennetut krenkut puolestaan ovat mahdollistaneet pääsyn keskempänä väylää oleviin lippopaikkoihin. Krenkkujen päältä on voitu ulottaa pitkävirtainen lippo joen pohjaan. Myös ankkuroiduista veneistä on lipottu.

Kalastajaa kiinnostaa kalan saaminen ja kalastamisen tekniikka. Kalastaminen herättää ihmisessä luontoyhteyden ja nostaa vanhan pyyntikulttuurin hohtoa. Kalastajien tarinat ja kalastamisen taidon siirtyminen sukupolvelta toiselle tekevät kalastamisesta arvokasta ja suorastaan myyttistä. Varsinkin lippoaminen on tiettyihin kyliin keskittynyt vuosisatoja vanha kulttuuri, jonka historian myös uudet kalastajapolvet ovat voineet aistia. Lippoaminen, lipon valmistaminen, krenkkujen teko ja monet muut kalastukseen liittyvät asiat on opittu vanhemmilta, isovanhemmilta ja niin edelleen.

Lars Oja, Kukkolankoski: ”Se oli minun ja maailman paras paikka, se oli Kukkolankoski, ja siinä mie olin syntynyt ja kasunut”

Eljas Kannala, Vuennonkoski: ”Tätä sanotaan apajaksi tätä paikkaa, se on tosi että se on aivan mahtava kalanpyyntipaikka.”

Lippoaminen on rytmittänyt alisen jokivarren kylien elämää. Lipolla saatava kala on ollut arvokasta ruokakalana ja kauppavaranakin, joten lippous on ollut merkittävää hengissä pysymisen ja taloudellisen pärjäämisen kannalta. Lippouskautta on odotettu ja muita töitä järjestetty niin, että voidaan kalastaa. Nykyisin lippoukseen liittyy enemmän harrastusluonteisuutta sekä perinteen ylläpitämiseen ja muihin positiivisiin kokemuksiin kuuluvia piirteitä. Samoin ruoan alkuperän sekä koko ketjun tunteminen ruokapöytään saakka on nykyään harvinaista ja koetaan tärkeäksi.

”Kyllä se on semmonen rauhotuspaikka”

Lippoajia vetää liponvarteen kalan lisäksi moni muukin asia. Näyttää, että kalastuksen alkaessa kyläyhteisö aivan kuin heräisi eloon. Koskikentillä on vilkasta kalastuskauden ajan, siellä jutellaan mukavia ja vietetään aikaa tuttujien kanssa. Toisaalta lippoamisella koetaan monesti olevan mieltä rauhoittava vaikutus.

Emilia Köpman, Matkakoski: ”Se kosken ääniki on jotenki semmonen rauhottava, siellä vois istua vain päiväkausia, aika mennee tosi nopeaa.”

Hannes Risto: ”Se niinkö rauhottaa ko sinne mennee ja sielon sitten mui-taki ihmisiä, että saapi jutella niitten kans. Kyllä se on semmonen rauhotuspaikka.”



Kuva: Hannes Risto on tunnettu lipontekijä ja lippomies (Jarno Niskala).

Hannes Risto: "Kato siinä on aina semmonen homma, että jos on vähän kallaa niin se viehättää jos sieltä saapii kalan."

Erling Persson: "Vesi se niinkö rauhoittaa ihmisen. Näe ko sitä on liikaa energiaa sitä saapii purkaa energiaa siinäki."

Lena Antti: Se on mukavaa, että se on niin vaikeaa. On haaste oppia lippoamaan.

Mirja Heinonen: "Tiiät mitä saat, miten kala on käsitelty alusta loppuun. Onhan se hienoa että tuommonen iso joki ja pikku haavi niin saat sillä kalan."

Pehmeä kalastustapa

Karl-Erik Kauppi: "Justhiin se hållbart fiske, siinä löysääki kalan ja jos se pääsee karkaahmaan se ei tärväiny milhään laila."

Lippous on kalastustapana pehmeä eli luontoystävällinen, koska lippo ei itsessään vahingoita kalaa eikä ympäristöä. Lippo ei myöskään ole niin sanotusti verkon silmällä pyytävä, vaikka siinä verkko eli liina onkin. Lippoon tuleva siika jää koko liinan muodostamaan pussiin. Lippo on ikään kuin ihmisen kokoinen kalastusväline, käden jatke. Lippo on perinteisesti ollut henkilökohtainen kalastusväline, jonka jokainen on tehnyt mieleisekseen. Pehmeään kalastustapaan liittyy kalastamisen kestävyys luonnon kannalta, lippous ei saastuta ja oikein käytettynä kohtelee kalaa kestäväällä tavalla. Käytännössä kestävä kalastuksen toteutuminen lippouksessakin on toki riippuvainen myös siitä, miten ja milloin kalastaja lippoa käyttää.

Historia Tornionjoella

Kustaa Vilkunan mukaan lippoaminen on kansatieteellisestä näkökulmasta alkukantaisin pyyntitapa. Siian arkuus ja taito väistää pyydyksiä kesän kirkkaimpana aikana on tehnyt sen, etteivät lanat ja merrat ole niin tehokkaita pyydyksiä koskissa. Verkojen lasku koskiin on hankalaa ja erilaisten nuottien edessä siika pakenee herkästi. Koskeen syntyy pohjakosteita ja taaksepäin suuntautuvia akanvirtoja. Veden kiitäessä hurjaa vauhtia kosken kuohuina, kiven takana on työntä ikään kuin tuulensuojassa olisi. Jos pohjakosteessa on vielä sivustasuojatkin, pohjaan muodostuu hyvä pitkulainen kuoppa. Lipolla päästään näihin kuoppiin ja kosteessa lipon kulku on myös rauhallista. Lippokuopasta tapahtuva kalanpyynti on yhtä kuin suojahautaan tapahtuva hyökkäys. (Vilkuna 62-63, 1940.)

Lippopyynti on perustunut kalojen lepopaikkojen ja nousutavan tuntemiseen. Joenpohjan kallioihin on tehty kuumentamalla lippokuoppia siten, että talvella veden ollessa alhaalla tehtiin sopiviin kohtiin suuria nuotioita. Kuumat nuotionpohjat rapautettiin ja niihin perattiin kuoppia. Näin tapahtui Kemijoen Taivalkoskella, mutta ihmiskäsi on muokannut kuoppia myös Tornionjoella. (Naskali 101, 1995.)

Lars Antti, Vuento: "Lippokuopassa on etukivi ja vastakivi. Vastakivi on ylheensä isompi ja alavirran puolella. Tähän muodostuu pohjaan koste, jos hyvä silmä niin sen näkkee pinthaan pyörtheen."

Yrjö Kiviniemi, Kukkola: "Kuoppien korjauksella saathiin pohjakostetta, jossa ei vesi niin liiku. Se oli tähelistä hommaa. Ei saanu liikaa ottaa, piti vähän jäähäkki (kiviä), ettei aivan kaivoksi tehe sitä."

Lippokuoppia on tehty poistamalla kiviä muutaman metrin alueelta, kuten vanhat lippomiehet Kukkolasta kertoivat 1933. Kuopan teko ja korjaus tehdään varoen, ettei siitä muodostu tasainen ja säännöllinen, silloin ihmiskäden jälki on liian ilmeinen. (Alkio, Kansan Kuvalehdessä 1933.)

Lippouksessa hyödynnetään luonnon muovaamia virtausvaihteluita sekä myös saatettiin muokata pohjan muotoja itse ja ohjata virtauksia oikealla tavalla. Jätkin liikuttavat keväisin irtokiviä ja siirtävät niitä maakivien lähelle, josta ne usein puhdistetaan pois. Kalastajat ovat tunteneet hyvin koskensa, lippopaikkoja on etsitty uusia ja vanhimmat ovat olleet käytössä jo hyvin kauan.

Tornionjokilaakson kiinteä asutus sekä suomenkielisen kulttuurin perusta syntyivät jo varhaiskeskiajalla etupäässä Satakunnan ja Hämeen alueelta tulevan asutuksen mukana. Satakunnan ja länsipohjan välille on vedetty kulttuuriyhteyksiä muun muassa samanlaisten sekä molemmille alueille ominaisten lippotyyppeihin mukaan, yhteydet ovat 1400-luvulta ja sitä aikaisempia. Tornionjokivarren asutuksen muotoutuminen on sidoksissa tiiviisti kalastus- ja pyyntikulttuureihin. Lippo on syntynyt näiden vanhojen kalastajien ja pyytäjien tarpeisiin. 1200-luvulta lähtien tänne rantautunut saksalainen suola nosti kalan kunnolla arvoonsa. (Tervo 2003, Valonen 1978)

Tornionjokivarressa samat kylät ovat levittäytyneet joen molemmille puolille. Väestö molemmilla rannoilla oli pääsääntöisesti lähtöisin nykyisen Suomen alueelta. Kulttuurissa elivät vahvoina Suomen puolen vaikutteet (esim. kieli), vaikka koko jokivarsi kuuluikin historiallisesti varsinaiseen Ruotsiin. ”Kaikki ovat he, vaikkakin Ruotsin kansalaisia, vankkoja suomalaisia”, kuten matkakuvauksessa Ruotsin Kukkolasta 1909 mainitaan (Helsingin kuvalehti, 1909). Asutus painottui entisaikoina enemmän joen länsirannoille, sieltä kulki myös varhaisin jokivarren maantie. Yleinen kulkuneuvo oli kuitenkin vene, jolloin sillä, kummalla puolen asuttiin, ei lopulta ollut niin suurta merkitystä. Kalastus kylissä on leimallista niin ikään molemmille rannoille. Kylissä on historiallisia kalakenttiä, ne muodostuivat etenkin paikkoihin, joissa kalastusyhteisöt yhdessä järjestivät kalastusta.

Kosket, joissa lipottiin ovat Kukkolankoski eli Jylhä, Isonärä eli Vaarankoski, Matkakoski ja Vuennonkoski. Kukkolassa joen molemmilla rannoilla ovat vanhat koskikentät, joihin rakennettiin aittoja, paistokodot sekä kalapuoheit. Matkakoskella ovat vastaavat kalakentät molemmiin puolin. Kukkolassa esimerkiksi puhuttiin läntisestä ja itäisestä kyläkunnasta, joihin kuuluivat kumpaisenkin puolen talot. Yhteisömuutoksessa olevien patojen omistus kuului usein sille kyläkunnalle, jonka puolella pato oli, mutta oli myös patoja, joissa kyläkuntien talot sekoittuivat. Lippouksen osalta on todennäköistä, että pääosa lippouksista suoritettiin oman kyläkunnan puolella myös ennen vuotta 1809.

Per Grape Matkakoskelta: Aika jolloin Suomi ja Ruotsi olivat yhdessä. ”Ne talot, jotka (itärannalla) lipposit Suomenpuolta, nämä talot lipposit Ruottin puolta, meillä on yhteisajat.”

Yhteisillä ajoilla Per Grape tarkoittaa, että vuorot ovat menneet samojen kellonaikojen mukaan. Matkakoskella länsipuolella vuorot vaihtuivat seitsemän aikaan (Ru aikaa), mutta Bartholomeuksen eli Perttulinpäivän aikaan 24.8 lippovuoron vaihtuminen muutettiin kello kuudeksi. Matkakosken itäerannalla eli Suomen puolella vuoronvaihto suoritettiin seitsemältä. Aikaero huomioiden aika oli siis sama tuolloin länsipuolen kanssa (Suomessa klo 19:00 ja Ruotsissa klo 18:00), kun oltiin menty Perttulinpäivän ohi.



Kuva: Siian lippoaja Savikon tokeella 1914. Kokemäenjoki. (Kuvaaja T.H. Järvi. Emil Cedercreutzin museo.)



Kuva: Per Grape (Jarno Niskala.)

Kukkolassa lippuvuorot vaihtuivat koko vuorolippouksen ajan molemmilla rannoilla samaan aikaan illalla. Vaikka valtakunnan raja oli joessa, Kukkolassa ja Matkakoskellakin elettiin samaa paikallista aikaa molemmilla rannoilla käytännössä vielä koko 1800-luvun. Suurimman osaa 1800-lukua ei noudatettu vielä valtakunnallisia aikoja. Tornionlaaksossa voitiin hämäränäkkin aikana almanakan perusteella pitää kellot paikallisessa ja seutukohteisessa ajassa, kun 1800-luvun alusta julkaistiin Haaparannan horisontin mukaista almanakkaa. Siinä oli merkittynä auringon nousu- ja laskuajat. Ruotsissa siirryttiin aikavyöhykkeiden määrittämisen myötä yhteiseen aikaan 1800-luvun lopulla. Suomessa siirryttiin virallisesti noudattamaan Itä-Euroopan aikaa vasta 1921. Vasta tuolloin virallisesti kello näyttikin länsipuolella tuntia vähemmän kuin itärannalla. (Mäntylä 1989, 161-164.)

Lippomiehet saattoivat tulla myös joen toiselle puolen lipolle. Puolen vaihtoa tapahtui etenkin palkkalippouksen aikaan. Talot, joilla ei ollut omaa lippomiestä, saattoivat käyttää palkkamiestä. Ruotsin puolella vuorolippous muutettiin yhteiskalastukseksi, jolloin hommattiin lippoajat sekä kalapaikojen rakentajat kylän kustannuksella. Esimerkiksi 1940 tilikirjan mukaan Ruotsin Kukkolan kylä maksoi työpalkkoja Suomen puolen kalamiehille: Väinö Niskala 260 kruunua, Matti Niskala 170 kruunua, Veikko ja Kauko Lauri 16 kruunua.

Myöhemmin Styrmanin Pekka vuokrasi koko Ruotsin puoleisen kosken ja palkkasi sinne lippomiehiä. Muun muassa Lars Oja lipposi Styrmannille. Pekka kävi Niskalan Väinön (Väinö oli jo vanha mies) tykönä kysymässä Väinöä lipolle ja oli sanonut, että ”laitama semmoset renkut, että pääset lipolle vaikka polkupyörällä (Heimo Hjort).”



Kuva: Kukkolassa kellotorni näytti lippoajille paikallisen ajan (Jarno Niskala).



Kuva: Väinö Niskala lippoaa. (Suomen kalakirjasto.)



Kuva: Heikki Ylinärä. Kuvaaja Jaakko Heikkilä.



Kuva: Lars Oja. (Panu Pohjola.)

Lippomiesten yhteisyys yli väylän kuvastuu seuraavassa Lars Ojan muistelossa. Lars oli lipolla Ruotsin puolella ja Antti Suomen puolella: "Mie olen kaivannu Niskalan Väinöä ja Anttia. Antti soitti haitaria, mie taputin, Antti nosti lakkia ja kiitti"

Kainuunjoki ja Kemijoki

Kemijoella ja erityisesti Taivalkoskella lippous on Eero Yliniemen mukaan ikivanha kalastustapa. Lippous on Taivalkoskella tapahtunut kuten Tornionjoellakin, ensin rannoilta ja sitten veden laskiessa lippoportailta ja renkuilta. Kustaa Vilkuna on tutkinut Taivalkosken lippousta ja hän mm. toteaa, että lippo piti osata pistää veteen niin, että havaspussi seurasi laahuksena perässä eikä löysänä roikkuen tukkinut lipon suuta, kuten usein opettelevalle kalastajalle sattui. Taivalkosken lipot ovat rakenteeltaan aivan erilaisia kuin Tornionjoen lipot, kuten Lippo -dokumentissa (JN) on tarkemmin kuvattu. Taivalkoskella lippokuoppaa eli pohjakostetta nimitettiin poltokseksi ja lomaksi, esimerkkinä Nälkäloma -niminen paikka. (Eero Yliniemen haastattelu ja Vilkuna 290-295, 1975.)

Sven Ekmanin (1910) mukaan Tornion, Kalixin, Åbyn ja Skellefteån joilla pyydetään siikaa lipolla. Kainuunjoella oli tuolloin Ekmanin mukaan vain yksi paikka, jossa on lipotaan, Kamlunge. Kamlungen koskessa virtaus on niin voimakasta, että siika tarvitsee lepopaikkoja. Tällä primitiivisellä välineellä kalastaja on voinut saada jopa 1500 siikaa päivässä. (Ekman 394, 1910.) Perinnetiedon mukaan lippous on viety Kainuunjoelle Kukkolasta. Paulaharjun haastatteleva Leo Lahti kertoo myös että Kainuunjoelle vietiin lippous

Leo Lahti 30.7.1936: "Ja tämä lippous-kalastus on täällä aivan erikoista. En tiijä, onko Taivalkoskella ennen jo lipottu, kun täällä, mutta täältä on käyty Kaihnuun väylällä opettamassa, ja siellä myös jo lipotaan." (Paulaharju, 1936)

Erling Persson, Kukkola 2016: "Se alettiin Kamlungessa se oli Ylitalon Alppi vainaja joka alotti. Se oli Larssonille rakentamassa yhtä navettaa, heinälatoa ja navettaa, sil-lon ne alatit. Setoitäältä käsin lipon ja lähit pyytämhään, ei ne olheesielä pyytänheet oikein. Mutta äkkiäpä ne kaikki halusit lippoja täältä käsin. Sillon tuli Kukkolasta hakheen niitä lippoja"

Kamlunge: <https://www.youtube.com/watch?v=803JKdfmskQ> | <https://www.youtube.com/watch?v=OtfU7-Pow0M>

Lippous muualla maailmassa

Mörrum: <https://www.youtube.com/watch?v=yHW2XXLYTtk>

Canada: <https://www.youtube.com/watch?v=Prnb-nyoT6g>

Alaska: <https://www.youtube.com/watch?v=4mkbG64ddw0>

"Se pittää koko kuoppa hallita"

Lippous on myös tekninen laji. Lippoaja kuljettaa lippoa rauhallisesti lähellä pohjaa. Eri lippoajilla on usein oma tyyli, jonka toiset kalastajat saattavat tuntea jo kaukaa. Tekniikkaan liittyy myös lipon sopiva rakenne ja käytettyjen materiaalien hyvä käyttäytyminen vedessä.

Lars Antti kertoo Vuennonkoskessa keskellä väylää olleesta lippopaikasta: "Se oli hyvä lippopaikka, ko kuiva kesä niin lippokhaan ollu ko puolet veessä, siitä tuli viittäki siikaa kerralla pistossa, ma-hoton tulo oli joskus 1955."

Hannes Risto, Kukkola: "No sehän on selvä, ettei sillä kiviä tartte lipota. Näe se pittää mennä se lippo sillälaila, ettei se mene pohjaa myöten, se mennee lähelä pohjaa. Jos sillä oikein rappaa pohjaa, niin sillei saa mithään, mutta jos se mennee sillain sievästi niin sillon sillä saapii. Jos sanothaan näin, että siinähän on se kuoppa pitkä, missä kala leppää. Se alethaan täältä rannanpuolelta ja sitte pikkuhiljaa aina menhään niinkö selkhään päin, niin että mistä se alkaa tulehmaan se kala."

"Kyllä se monesti tehetti sen, että sillon ko mieki alotin sitä justiin poikasenna, niin ne sano nämä vanhat miehet mulle, että kuule pistä sillalaila, että jos sie tunnet sen kalan niin se mennee pikkusen sölemmäksi, niin pistä sieltä sitte."



Kuva: Lars Antti (Jarno Niskala).

”Kato virtahan viepii sen lipon sinne ittestään, sitä ei tarvi muuta ko sen, ettei se vastaa pohjaan, muuta ei tartte. Siinähan ei ole muutako se nosto homma kaikista suurin, että sen saapi taas sinne päälivirthaan. Sitte ko se lähtee taas alaskäsin niin virta viepii sen aivan ittestään.”

”Seki pittää (nosto) nuin puuvarrela harjotella se nosto, ettei sitä nosta voimitten takkaa. Se pittää sievästi nostaa. Näe jos sullon pitempi varsi ja sie jouvut pitemmältä lippoahmaan niin veät sitä lipon vartta takasin päin ja sisäle päin. Ja sitte ko sie pistät sen lipon sinne ylös, niin pukkaat sen taas sölemmäksi!”

Pekka Vanhapiha: ”Suurin omistaja oli Vaaran Toivon setä, se oli oikein mukava mies. Me olimme kerran sitte kahestaan sielä lipola, siikalipola ja mie napsin siikoja oikein reippaasti maale siitä. Iivari ko meni lipole sillä aina joskus sekkaintu siika lippoon, se tuli sitte minun tykö ja sano, että mistä se johtuu että hän ei saa siikoja vaikka sie lapat vaikka kuinka paljon.

”Iivari oli kuule semmonen, että ko se meni lipole niin se katteli tuone Ruottin puolele ja ei se ollekkaan kattonu mitä hän tekkee, ei keskittyny. Mie sanoin, että olen väärä mies neuvomaan ko olen poikanen sinun rinnalla. Ei tehe mithään, sano hyvä mies jos hällöön jotaki korjattavaa.

”Mie sanoin sille sitten, että ko sie pistät sielä, sinun pittää seurata veessä missä se lippo kulkee. Sitte ko sie tunnet sielä jotaki, nykyä tai pehmeämpää, jos sie tunnet jotaki eloa siinä varressa, sitä ei saa kattoo muualle. Että tietää missä paikkaa se kala tulee, tullee ko se samasta paikkaa aina. Se alko lappaan kuule siikoja, aivanko parhaat lippomiehet, oli se ilonen ja sitte ko tuli illalla siikajako niin se tuntu, että hän lappaa kaikki hänen siiat mulle!”

Lippouksen tuntuma

Lippoajan ote liposta on sellainen, että käsiin välittyy tuntuma pohjan muodoista. Käsituntumalla voi tuntee myös kalan, kun se menee lippoon. Tuntumaa haetaan, koska veden alle ei näe. Lippoustyylillä vaikuttaa mahdollisimman herkän käsituntuman kokemiseen. Lippoaja kuljettaa lippoa virrassa hyvin pehmeästi ja myötäilee pohjan muotoja ja virtaa. Virran annetaan kuljettaa lippoa, mutta kalastaja on siinä silti ohjaajana. Lippoa ei painateta väkisin pohjaan eikä väännätetä voimakkaasti myötä- tai vastavirtaan. Rauhalliset liikkeet tekevät lippoamisesta kevyempää eikä pelätä kalaa. Lippo on eräänlainen käden jatke, jolla jatketaan käden tuntumaa.



Kuva: Lippomiehet tauolla 1984. Henrik Äärelä ja Pekka Ylinä. (Suomen Kalakirjasto.)

Esko Leinonen: "Sehän on tuo käsitunto, joka on lippouksessa. Pittää tulla tuntemhaan kuopat."

Yrjö Kiviniemi: "Se on käytettävä lippoa niin että se on lähellä pohjaa ja koskee pohjaa ja eikä sitä saa isommasti painottaa etteenpäin. Jos ei pohjaa pikkusen koske, niin se pisto on melkein epäonnistunu. Se pittää olla siinä, kala on niin pohjala. Se pittää olla tuntuma, se ei saa olla luja se kosketus. Jos sie jätät vähäki pintaan niin sillon se kala jääpii alapuolele. Paikkojaki on erilaisia, toiset on krantumpia, ei kestä koskea juuri pohjaan, mutta siinä lähelä, mieluummin pikkusen koskee."



Kuva: Yrjö Kiviniemi ja Kari Vaaraniemi (Jarno Niskala.)

"Se on tuntuma, ko se pikkusen koskee pohjaan ja nostaa pikkusen, siinä pohjan kieppeilä."

"Ennen ko kuoppa alkaa loppua niin se pittää pikkusen painaa vielä. Sanothaan että lipota alaperä kuopasta, ei saa liika varhain nostaa lippoa. Se pittää koko kuoppa hallita."

"Jos tunnet että kala on varmasti lipossa niin pikkusen painaa ja sitte nostaa. Jos se koskee vempeliseen niin ei sitä saa sillon nostaa, se pittää vielä painaa alaspäin. Sen oppii tuntheen koska son lipossa."

Erling Persson: "Kyllä se oli tääläki ennen, että piti olla käsituntoa. Sitte ko ei ne saahneet enhään kaloja, sitte viimiseksi net paiskasit lipon ja lähit sitte maile. Ne otit liikaa käsituntoa. Nyt se on loppunu se homma. Ennen vanhaan papat, niillä piti olla, jollaki meni kolmivarttinen pullo joka päivä."



Kuva: Erling lipolla (Jarno Niskala).

Karl-Erik Kauppi: "Lippo ei ole mikhään fastfiske sehän on handredskap."

"Yksi vanha advokat Vilhelm Haara sano, että sittenhän se on lippoki fastredskap jos sen pannee kiviä täytheen ja sinne koskheen ja köyttää varren kiinni siihen

hjälpbryggaan (krenkkuun)."

Lippoustyylin ja tekniikan lisäksi lippoamisen pehmeys ja tuntumaan vaikuttaa lipon rakenne. Entisajan lipot tehtiin luonnonmateriaaleista, puusta varsi ja vommel sekä liina luonnonkuituisesta langasta. Puuvommel teki liposta pehmeän, ”niinkö olis rätillä pyyhkiny” (Juha Pelttari). ”Puinen vommel oikein suki kalan sölkkää, ne tykkäsi siitä” (Heimo Hjort). Lipon pyytävä osa eli käytännössä vempelen kaari siirtää lipon liikkeestä johtuvan tärähtelyn varteen, josta lippoaja voi sen tuntea. Varsi, joka ei ole oikein jäykkä, antaa parhaimman tuntuman. Varsinkin rauhallisemmassa virrassa ja matalassa vedessä pehmeä varsi säilyttää parhaiten lippouksen tuntuman.



Kuva: Juha Pelttari lippoaa (Jarno Niskala.)

Hannes Risto pitää puuvempeleistä lippoa hyvänä: ”Siinoli paljon parempi (tuntuma) ko tämä teräslippo. Se oli paljon parempi siinä mielessä, että se ei koskaan kolahtanu vaikka se vastasi pohjaan. Mutta teräslanka jos se vastaa pohjaan niin se kolahtaa.”

Viljo Ylinä, Kukkola: ”Täytyy tunnustella missä ne on. Kevväälä kävi semmosia lippomiehiä vanhana alkahnee, istumakrenkkujaki oli, ne pani partheen merkkiä.” Merkistä saattoi päätellä, minkä mittaisella etäisyydellä kala on.

Per Grape, Matkakoski: ”Sitte pittää olla sormissa tunne että tuntuu, että hetikkö liphoon vastasi kala niin se pittää käähnyttää”.

Lipon tulee olla mahdollisimman huomaamaton, kevytrakenteinen, mutta kuitenkin kestävä. Vempeleen eli suuvanteen tulisi olla paitsi sopivan kokoinen, myös liikuttaessa hiljainen ja tarpeeksi ohut. Lipon verkko-osan eli liinan tulisi myös pysyä auki, jotta kala menee lippoon. Kala ei myöskään saisi tulla pois liposta. Jos pussiksi kudottu lipon liina on liian lyhyt suhteessa suuaukon kokoon, kala pääsee ulos liposta. Suuri suuaukko siis vaatii pidemmän liinan. Pääsääntöisesti lyhyempi liina pysyy paremmin auki. Lipon verkko-osan tulisi myös olla mahdollisimman huomaamaton. Langan vahvuus on merkittävä tekijä siinä, huomaako kala verkon. Verkon silmäkoolla on myös merkitystä huomaamattomuuteen. Lipon varsiosa on pitkä, sen on täytynyt olla tarpeeksi kestävä, mutta myös kevyt käsitellä. Varren on täytynyt myös joustaa sopivasti, jotta lippo kulkee veden virtausta ja lippoajan liikkeitä sulavasti myötäillen.



Kuva: Juhani Hannu lipolla 1984. (Suomen kalakirjasto.)

Viljo Ylinä: ”Ei se oikein helppoa hommaa ole. Niitähän oli paljon semmosia lippomiehiä että oli vähän huono saalis.”

Karl-Erik Kauppi: ”Kalastima yhdessä, kaikin tiesimä kuinka se kala kulkee ja millä veellä se kuoppa on, emmä met tarttenheet mithään daattaa eikä mittaria. Me itte merkkasima ja tunsima kivistä, että jaha nyt on se ja se lippous veellä. Se muuttuu ko kaksikin päivää vesi nousee, kala alkaa mennä eri paikasta.”

Karl-Erik Kauppi: "Jos siinä on useampi kala niin ei näppää heti. Sitä tietää että siinon parvi, saattaa olla neljää viittäki ja saapii ko maltaa syöttää ja sitte tekkee sen näpäsyn, niin son neljä viis siikaa. On nähny paljon, jotka on vähän lipohnee, ne näppivä ko ne tunteva. Pruukaa sanoa, että sie tunsit, ne sanovat, että en mie tuntenu ei siinä ollu mithään."

Lippopaikat tunnetaan monesti hyvin, lippokuopan ominaisuuksista, muodoista ja virrasta puhutaan hyvin tarkkaan. Kuopan tunteminen on osa sitä lippoajan tuntumaa, pohjan muotoa myötäillen lipolla. Lippokuopat muuttuvat ominaisuuksiltaan yleensä veden virtauksen ja korkeuden mukaan.



Kuva: Eljas Kannala (Arttu Tuovinen)

Eljas Kannala, Vuennonkoski: "Siinä on iso kivi. Se kivi ei näy, se muodostaa semmosen kosteen, joka vaahtoa ja kuplii. Siinä on vielä niin hyvä pohja sattunu olemaan, ettei sitä ole paljon tarvinu muokatakkaan, siitäkö lippoa niin se kokoaa kaikki kalat."

"Sillon ko Matkakosken vesimittari osottaa tuommosta puoltatoista metriä, alle 2 metriä, jopa 1,10 niin se on ollu aivan satavarma paikka. Se on erittäin vähän veen paikka."



Kuva: Eljas lipolla (Jarno Niskala.)

"Se on uusi paikka, periaatteessa noin 10 vuotta, ko se on keksitty se paikka. Vesi ei ole juuri ollu niin vähissä ja sitte ko se oli, niin sitä alettiin hakehmaan, että mikä hän se tuo mahtaisi olla tuo kiven alusta. Minun velipoika on tainnu siitä ensimmäiset kalat saaha."

Jotkin lippopaikat ovat olleet erityisen tarkkoja lipottavia. Muutamat lippopaikat ovat olleet vaarallisia, etenkin korkean veden aikaan ja lohen aikaan. Kukkolassa on kallion nokan lippopaikka, josta ei ole vara horjahtaa eteenpäin. Matkakoskella taas on Vonkanniskan lippopaikka, josta 1930-luvulla lippomies tippui koskeen ja hukkui.

Ossi Aikavuori, Matkakoski: "Vonkanniskalla laitetaan nuoralla kiinni lippomies. Se on liukas kallio."

”Ei saa vähhääkhään lipsahtaa”

Joitakin lippomiehiä pidettiin erityisen tarkkoina ja hyvinä saamaan kalaa. Näitä lippomiehiä olivat etenkin sellaiset, jotka olivat liponneet paljon ja joilla oli kiinnostus kalastukseen. Esimerkiksi Niskalan Matti osasi lukea virran liikkeitä, kun haki lippopaikkoja ja rakensi lohiväliä. Hänellä oli vuosikymmenien kokemus sekä lippouksesta Niskamäellä sekä muista kosken lippopaikoista Suomen ja Ruotsin puolella.

Anneli Kanniainen Kukkolasta kertoo Matti Niskalasta: ”Ei saa vähhääkhään lipsahtaa.”

”Käsi oli vielä vanhanakin tarkka, ei saanu vähhääkhään lipsua, muuten se karkaa. Mie sitten kysyin, että minkälainen paikka son. Se sanoi, että läheppä kattomhaan. Näin. No ei se ole kumma, ettei kukhaan muu saa. Se on ollu niin tarkka se käsi loppuun asti. Muille piti olla vettä runsaasti. Siinä oli yksi semmonen paikka, siinä oli semmonen tavallaan niinkö kiviharjanne, päältä meni vesi ja keskellä pikkunen malja. Justiin siltä kohalta, missä se oli niin piti osata koukata. Siinä ei saanu lähteä uittamhaan sitä virran matkassa. Siittä se kävi hakemassa kalan”.

Pekka Vanhapiha kertoo ohjeet hyvälle lippomiehelle: ”Pääasia on, ettei oikein paljon käännä niitä kiviä. Lippokuopan ko oppii tuntemaan, sitä tietää justiin nostaa lipon ko tietää missä se kivi mennee. Joku ko alottaa, niin kauhean voimalla vetävä, sanon niile, ettei saa mithään, antaa sen virran viä lipon. Siinä pystyy sillon hällaahmaan sen lipon kulun. Siinä missä tietää, että kala assuu niin siinä sitten lopussa kiristää.”

”Tuota mie kans aina ihhailin tuota Niskalan Antti vainaata, se oli hieno lippomies, se pisti kyllä varovasti aina ja oli se hyvä saamaan.”

Matkakoskella liponnut Ida Juuso oli yksi harvoista entisaikojen naislippoojista. Idan kerrotaan olleen erityisen hyvä saamaan kaloja. Kukkolassa ainoita naislippoojia oli Normannin Henni. ”Hennihän se lipposi vielä vanhanaki siellä kotirannassa. Silloli aina siinä pukki ja se kulki siinä lipola”, muistelee Kalevi Lauri.

Karl-Erik Kauppi kertoo isoäidistään Ida Juusosta: ”4 tyärtä jäi äitisiä kans, mormor hoiti koko jordbruukin ja sitte sen vapaa-ajan mitä oli se lipposi lohia ja siikoja. Oli voimakas ihminen, personlighet. Kephiin se kääri siiat, siihen aikaan ei ollu vielä muovipussia.”



Kuva: Niskalan Matti. (Jaakko Heikkilä.)



Kuva: Ida Juuso. Karl-Erik Kaupin kuva.

Lars Antti kertoo Juha Nuoriahosta: "Se on kova lippomies, soli seittemän vuotta vanha, ko alko lippoahmaan. Niitten isä teki semmosen pienemmän lipon, se on siitä saakka liponnu, Juha. Ja sen näkkee."

Aina ei siikaa ole kuitenkaan tullut, vaikka työssä olisi kuinka kokenut lippoaja. Lipolla on oltu sinnikkäästi silloinkin kun kalaa on ollut hyvin vähän. Aina on yritetty vähintään saada täysi löönä, eli tietty määrä (10 siikaa) kalaa lippovuorossa oleville taloille. Löönän verran kun on tullut kalaa, niin se on ollu ikään kuin kannattavaa lipota. Seuraava kertomus osoittaa, että kalantulo on saattanut olla aivan pysähdyksissä.

Matti Kanniainen, Kukkola: "Yksi semmonen vuoro. Me Viljon(Ylinärä) kans lipposimme kahestaan sitkaasti loppuun asti. Siittä kaksi muuta miestä jo heitti pois. Me Viljon kans sinnittelimme, se tuuli ja sato ja kala oli toella hukassa. Täyen vuoron lipposimme ja saimme kalan mieheen! Naurahtimme, että ko molemma kerran alottanu, jaa olemma lophuun asti."

Mirja Heinonen, Vuento: "Onhan se siika siinä mielessä oikukas, että se liikkuu rypäyksittäin. Siinähan voi käydä niin, että kaverit on käyny lipolla ja soittaa, että nyt tulee kallaa, minä menen sinne niin ei yhtään kallaa. Alottelijalle se tuntuu siltä, että olenko mie niin huono, ennenkö oppii huomaamaan, että se tapahtuu muillekki."

"Soutuvenheelä ne kuljit sielä venheessä"

Monet lippopaikat ovat olleet saavutettavissa helpoiten veneestä. Etenkin Ruotsin puolen Kukkolassa on ollut useita venelippouksia. Vene on ankkuroitu esimerkiksi kivessä olevaan renkaaseen tai patorakennelmaan. Veneessä lippoaminen on erilaista kuin korkeammalla krenkulla, koska se tapahtuu niin matalalta ja vene on jatkuvassa liikkeessä. Veneeseen on yleensä laitettu jokin tuuhea oksa tai risu, joka on vastannut veteen. Sitä on sanottu kaskeksi, se pitää veneen suorassa ja vähentää heilumista.

Lars Oja Kukkolasta luettelee kosken lippopaikat niin kuin olisi vielä eilen niissä käynyt lipolla. Hänen puheessaan vilahtelevat myös vanhat venelippoukset: "Vittanki on kaonu, ja Karinhäntä



Kuva: Hannes Risto tuntee kosken ja hänellä on lippouksen taito hyppysissä. (Jaakko Heikkilä.)



Kuva: Matti Kanniainen. Kuvaaja (Jarno Niskala)



Kuva: Juha Nuoriaho (Jarno Niskala)

ko sielä ei ole miestä, joka pystyy menheen karinhänthään. Näe se sieltä myllyn alta, elikkä sieltä Lahti Leon paon alta lähethiin soutuvenheelä ja panthiin se ylishen putthaan puttoukseen. Ja sitten Karin kosteus siihen ja sitten ankkuroithiin sinne. Sinne oli ennen ankkuroitu vene, soutuvenheelä ne kuljit sielä venheessä. Mie pruukasin jäähä siihen Ruohokalliolle ja siinä oli helkkarin hyvä onkia harria.”



Kuva: Venelippouksia oli useita. (Suomen kalakirjasto 1984.)

Hannes Risto kertoo venelippouksista, joita oli kaksi: ”Oli tietenki paljonki erilainen lipota, näe se vene heiluu koskessa, aalto heiluttaa, sapikeppi laitethiin sinne laithaan, että se pyssyy vene paikolhaan”.

”Meiloli Niskalan Matti vainaan kans vene valkamaassa. Näe ko silloin ei laitettu renkuja, niin soli vene sitte, soli kylän vene, se laskettiin aina siittä rengaskivestä sinne alemmaksi.”



Kuva: Venelippous Kukkolankoskessa. (Suomen kalakirjasto.)

Heimo Nikula, Matkakoski: ”Se alotettiin minun aikana ankkurin lippous. Mie en tiiä, että sitä olis ennen lipottu. Ankkurikallio on ehkä 30 metriä siittä varsinaisesta lippopaikasta. Semmosella kosteella kallion nokka, mihin on lyöty uiton sinkilö ja siihen pannaan vene. Venneen perässä on kuusikarahka, että se pyssyy paikallaan.”

Vuodenaikojen kierto

Lippoamista rytmittää kalan vaelluksen aikataulut sekä siihen suhteutettu pyytö. Pyydön käytännön toteuttamiseen vaikuttavat monissa kylissä toimivat osakaskunnat, joille on annettu kalastuksenhoito. Siian vaellus myös vaihtelee vuosittain. Veden korkeus, lämpötila sekä muut luonnonolosuhteet vaikuttavat kalan vaelluksen alkamiseen

Heimo Hjort, Kukkola: ”Pohjastuuli ko tullee niin silloin ne lähtee, vesi jähtyy. Jos on lämmin ja etelätuuli ei tule mithään.”

Karl-Erik Kauppi: ”Se on veestä riippuvainen lippoaminen, nykki meni viikko aivan hukkaan ko ei ollu lippouksia veelä, viime vuona meni samhaanlaihin. Kaikki yhtheenlaihin uppföljata ja bevakata, että itte kukin ottaa vain yhen lohen. Ja jos se saapii useaman niin se pannee takasin, se mulhjauttaa vain lippoa”

Hannes Risto: "Se riippuu aivan meripyynnistä ja siitä miten se alkaa sieltä uimaan. Siinonniin montatekijää siinäki. Seeilähe kalanousseen ennenkö sepikkusen lämpenee vesi, ei liikaa, ei se kuumaan vetheen lähe kalakhaan".

Lipota voidaan periaatteessa aina silloin, kun vesi on auki. Käytännössä lippousta rajoittavat kuitenkin myös säädökset ja rauhoitusajat. Lippous aloitetaan yleensä keväällä, kun ensimmäiset siiat ja lohet alkavat liikkua. Ensimmäisiä kaloja sanotaan kirsisiioiksi ja kirsilohiksi. Esimerkiksi kirsilohi lähtee liikkeelle heti jäiden mentyä. Aikainen kirsisiika on puolestaan saattanut talvehtia joessa.

Talvisaikaan ja aikaisin keväällä lippoaja keskittyy välineiden tekemiseen. Lippoja kudotaan etenkin niinä aikoina kun lippous ei ole käynnissä. Lippokrenkkuihin tarvittavan puumateriaalin hankinta täytyy myös tehdä ennen krenkkujen rakentamista, esimerkiksi juuri keväällä.

Vuorolippous

Tornionjoen koskilla lipotaan siikaa osakaskuntien muodostamissa siikapäivyeissä, joissa kalastetaan vuoroissa sekä toisiin ajoin omaan tahtiin ilman vuoroja. Säännöllisesti ilman vuoroja lipotaan yleensä yksityisillä rannoilla sekä näissä tapauksissa käytännössä ilman osakaskuntien osallistumista. Esimerkiksi Suomen Vuennonkoskella ja Yli- ja Ala-Vojakkalassa lipotaan ilman osakaskuntien osallistumista. Pääsääntöisesti siellä, missä osakkaita on enemmän, osakaskunnat osallistuvat eri kylien lippouksen järjestämiseen ja ovat osakkaiden valtuuttamia toimijoita.

Osakkaat Kukkolassa (FIN-SWE), Matkakoskella (FIN-SWE) ja Ylivojakkalassa (SWE) sekä Vuennossa (SWE) ovat liponneet parhaan siianousun ajan vuoroissa. Vuorojärjestelmä on mahdollistanut kylien lippouksen pyörimisen tasaisesti koko kalastuskaudelle sekä myös saaliin jakamisen omistusten mukaan. Vuorolippous on järjestelty näissä kylissä (Matkakoskella ja Kukkolankoskella on nykyisin yhteensä 4-7 osakaskuntaa, Vojakkala mukaan lukien, kun lasketaan kummatkin maat) kussakin hieman omin tavoin.

Nykyisin järjestely, jossa saalis jaetaan perinteisin tavoin päivittäin, on jatkuvassa käytössä oikeastaan vain Suomen Kukkolankoskella. Ruotsin Matkakoskella jakoperinne on vielä olemassa, mutta tällä hetkellä sitä ei ole useaan vuoteen toteutettu. Lippousta sielläkin silti pyöritetään vuoroissa. Suomen Matkakoskella vuorolippouksen toteutuksessa on tapahtunut muutoksia, esimerkiksi perinteistä kalanjakoa ei siellä ole ollut vuosikausiin. Ruotsin Kukkolassa vuorojärjestely on niin ikään muuttunut jo varhain. Ruotsin puoleisella Vuennonkoskella on vuoroja pyöritetty noin neljän lippoajan kesken, tosin ei enää moniin vuosiin.

Ennen varsinaisen vuorolippouksen alkamista siikaa saatettiin lipota omaan tahtiin kevätlippouksena tai halmepyyntinä. Kevätlippouksen aikana kokeiltiin, missä kunnossa kuopat olivat talven jäljiltä. Samalla lippousta tuli harjoiteltua taas pitkän tauon jälkeen. Kevätlippous aloitetaan ensin isomman veden aikaan ja krenkkuja rakennetaan sitä mukaa kuin vedenkorkeus laskee. Kevätlippouksessa päiväsaaliit eivät olleet vielä suuria, mutta saattoipa silloin ahkera lippoaja saada kohtuullisesti kaloja.

Yrjö Kiviniemi: "Sehän oli jokakeväinen homma lippokuoppien korjaus, otettiin kiviä pois."

"Se on aina ollut vähän semmonen kissanhännänveto koska panhaan päivin."

"Alun perin halmehomma on sen takia, että sai harjotella lippousta. Nehän osakkaat lipposi ja saattoi siellä käyä semmonenki, jolla ei ollut ossaakhaan, ei siihen kiinnitetty huomiota. Se ei koskaan maksanu mithään. Ennen ei oikein hyväksytty, että tuli suohraan päivinlippoukseen, se piti olla vähän kokemusta."

Kukkolassa kylän vakituinen palkkalippoaja, Pakkalan Juho, lipposi halmettakin vielä 1940-luvulla. Lippouksiin oli usein jonoa ja jokaisen lippousvuoroksi säädettiin tietty aika, jonka perästä lippomies vaihtui. Taisi olla tuolloin kymmenen minuuttia, niin kuin on ollut myöhemminkin. Pakkalalla oli rataiskon pätkä, jota hän aina kolautti, kun aika oli kulunut. Juho Pakkala

asui Halosen kamarissa ja piti ikkunaa raollaan, kun tykkäsi oikein kosken tohinasta. Häneltä käytiin yleisesti kysymässä lippovuoroista, Pakkalalla oli tiedossa kenen vuoro oli tulossa. (Heimo Hjort)

Varsinaista siian nousua odotettiin innokkaasti. Kyläläiset kävivät tiedustelemassa kovasti kevätlippojen saaliita, kun edettiin heinäkuulle. Siian vaelluksen alkaminen ajoittuikin pitkään jo heinäkuun alkupuolelle. Pyytö laitettiin perinteisesti päivin eli jaettiin lippovuorot, kun kalaa alkoi liikkua tarpeeksi. Kun siikaa alkoi olla löönän verran, esimerkiksi kymmenen kalaa per talo vuorokaudessa, lippouksen vuorojärjestelmä kannatti laittaa pyörimään.

Kevätpyyntin aikaan on saatettu järjestää myös joidenkin paikkojen huutokauppa. Esimerkiksi Kukkolassa saatettiin ennen siian nousua myydä paikkoja huutokaupalla pariksi päiväksi.

Matti Kannianen: "Sehän oli yhdessä vaiheessa semmonen malli, että se myytiin kaheksi päivää. Joka huusi, niin se sai ottaa kaverin jos ei yksin jaks. Monestihan se kävi sillälaila, että se oli tietty porukka joka pyrki vallottamaan, että se oli aina heän huuto. Kaima sitten yhen kerran oli päättäny, että hän lähtee nyt huutokauppaan ja hän huutaa sen nyt (maasaarenlaaka). Toiset meinanneet, että et sie taia saaha sitä. Kyllä sen pruukaa rahalla saaha, Matti oli vastannu. Sano, että hän nosti ja nosti ja jo alko se vanha sakki silmimhään toisiaan. Ja niin se viimein meni siihen että hän sen sai ja sattu semmoseen vaiheeseen huuto että kallaa oli. Ko ensimmäinen päivä pääty ilthaan niin alko porukka porisemhaan, että se pittää ajaa pois tuolta..."

Hannes Risto: "Monesti oli kato sillälaila, sielähän oli niitä (jotka vaativat että laitetaan päivin). Mutta nämä vanhat äijät sano sillälaila että kuule, ei ole tullu se vertaa kaloja että kannattais alkaa päivin panehmaan, siinoli kauhea tinka monestikki. Niitoli osa semmosia, joiloli vähempi lippouksia, nämä varsinki kävi sielä huutamassa rannassa".

Heimo Hjort: "likka (Orre) huusi lohipaikan, se ei liponnu siinä ollekhaan. Niskalan Antti käväsi siinä lipolla, likka piti sille kovan saarnan, ettei siitä saa lipota ko pittää jättää ylimaittenki miehile kallaa."

"Kierin Jussi oli isäntänä, sille tulthiin sanohmaan, että pannaan päivin, osottomat saa kallaa. Jussi sano, että pois houraamasta ja minun vuorolla saa lipota kuka haluaa!"

Lippouksen luonne muuttui päivin panon jälkeen, lippoukseen tuli enemmän työn piirteitä. Silloin alettiin lippoamaan taloille siikaa, pyynti ei ollut enää omaa henkilökohtaista pyyntöä. Vuorolippous on joillakin kylillä pyörinyt myös enemmän henkilökohtaisempana pyyntinä. Silloin vuorossa ollut lippoaja on saanut kalat itse, mutta on tosin silloinkin edustanut osakastaloa. Päivinpyyntin tarkat vuorojärjestelyt vaikuttivat merkittävästi lippoamiskulttuuriin kylillä. Talojen täytyi järjestää lippoaja paikanpäälle omille vuoroilleen, joko talon omaa väkeä tai palkkamies. Palkkamies sai lippovuoron omistajan kanssa sopiman palkan lisäksi valita kaksi kalaa, lippokalan ja ruokakalan. Lippokala oli korvausta välineiden kulumisesta.

Sven-Olof Äijä, Matkakoski: "Eihän nyt lippoja talon isänät ollenkhaan, ennen oli kaikki talonisänät lipola se oli harvon ko oli palkkamies." Per Grape kuitenkin muisuttua, että oli renkejäkin lipolla: "Panit rengin tekheen heinä ja itte lähit tänne seurustelheen päiväksi."

Hannes Risto: "Palkan eestä oli Niskalan Väinö vaina ja Normannin Nissi. Väinöllä oli aina niitä juttuja, eihän niistä kaikista kannattanu niin perrää kysyä, siinoli paljon semmosta löysääki. Mutta se oli mukava mies."

Heimo Nikula: "Palkkamiehiä sielä oli semmosia, jotka oli vakituisen lipola. Sieloli Siltalan Eemi ja Kreivin Antti, ne oli semmoset vakituiset palkkamiehet. Ne oli melkein aina lipola."

Päivin panossa on tapahtunut vuosikymmenten mittaan vaihtelua. Nykyisin vielä muistetaan, kun 1970-luvulla päätettiin lippous laittaa päivin aina heinäkuun alkupuolella. Tästä kuitenkin luovuttiin, kun kala ei alkanut noustakaan tuona päivänä.

Matti Kanniainen: "Kalastuskausi alkoi vapulta, kallaa alko olla heti kohta, viimistään kesäkuussa kuitenkin, huoletta sai keväällä maaliskuuhun sopia että heinäkuun 8 pannaan päivin."

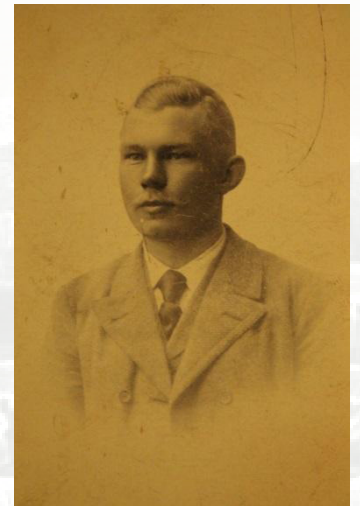
Vaihtelua siian nousun alkamisessa on myös ollut aikaisemmin, kuten käy ilmi mm. seuraavasta Leo Lahden muistelusta 1930 luvulta.

Leo Lahti 30.7.1936: "Siianpyynti alkoi heinäkuun alkupuolella ennen, mutta sitten se vasta alkoi heinäkuun lopulla ja elokuun alussa. Ja lipoilla saa pyytää siikaa niin kauan kuin tahtoo, mutta padoilla vain 24. päivään syyskuuta. Silloin pitää pato purkaa." (Paulaharju, 1936.)

Heimo Hjort: "Ko mie olin -51 sotaväessä, mie tuln jälkhiin juhannuksen ja lähin pikusen ennen ko siikajuhlat (Jaakon sunnuntai) oli, niin taithiin silloin panna päivin. Se oli oikein huono kalakesä, mutta se sitte alko liikkumhaan."

Vielä vuoden 1940 tienoilla tuottoisimpana kalastusaikana pidetään Jaakon ja Laurin (25.7. – 10.8) välistä aikaa. Vuorolippous jatkui tuolloin elokuun lopulle ja joskus syyskuulle (Vilkuna 67, 1940.) Perttulinpäivän (24.8) jälkeistä siikaa ei enää pidetty hyvänä, somu oli karheaa. Silloin lippous alkoi olla loppuvaiheessa.

Kun lippous oli laitettu päivin, lippoaminen oli silloin ammattimaisimmillaan. Lippoajilta odotettiin hyviä saaliita ja lippoamisen sujumiseen saatettiin kiinnittää silloin eniten huomiota. Hyvähermoinen lippoaja ei juuri puheista välittänyt ja teki omaa työtään. Saaliit laskettiin tarkoin, saatettiinpa lukumääristä käydä pientä kilpailuakin lippovuorojen välillä. Nykyisin, kun kalan koko on keskimäärin pienentynyt, ovat monet toivoneet, ettei lukumäärää kasvateta pienillä kaloilla.



Kuva: Leo Lahti (s.1876-k.1954), Kukkola. Kuvaaja Mia Green. (Jarno Niskala.)



Kuva: Heimo Hjortille koski on tuttu, koti on aivan Kukkolankosken rannassa. Uitossa Heimo oli koskialueen kymppinä ja hän tietää tarkkaan veden virtaukset. (Jarno Niskala.)

Per Grape: "Illasta lipposi jonku tunnin, näe ko seittemältä aloit. Se porukka lipposi siihen, että tuli pimeä ja jatkoit aamula. Seittemän aikana oli jako tässä ja uusi porukka alko lippoahmaan. Se on ihme, ettei siika niin nouse yölä, saat soutaa tyhjää tuola, minun tunnosta kymmenen jälkhiin ei paljon tule siikaa. Se pannee nukkuhmaan, se jääpii nuihin kuopihin tuone alle".

Lars Antti, Vuento: "Ne tuli lippoahmaan seittemän aikana illala, ne vaihto vuoron sitte yhen aikana yölä ja sitte seittemhään (aamu) ja sitte taas. Se oli kohta aina auringonpaisto yhen aikana yölä ja nelhjään puoli viitheen, silloin se muuttuu ilma aina. Lipothiin läpi yön."

Vuoropyyntiä ovat rytmittäneet monella kylällä tarkat kellonajat, jolloin vuoro vaihtuu tai pidetään syömätaukoa. Yhtenäisten ja systemaattisten tapojen muotoutumien on helpottanut systeemin pyörittämistä. Taustalla on myös ollut kalanliikkeiden vuosisatainen seuraaminen. Heimo Hjort sanoo, että kalanjako esimerkiksi laitettiin sen takia tiettyyn aikaan, koska kala liikkuu silloin huonosti. Vanhat Kukkolan lippomiehet Ruotsin puolelta ovat myös sanoneet, että paras aika kalastaa on klo 2-5 aamulla ja sama illalla (eli 03:00-06:00 Suomen aikaa aamulla ja 15:00-18:00 illalla). Illasta kalantulo hiljeni ja keskipäivällä oli liian kirkasta. (Hanno 1982.)

Niissä kylissä, joissa lippousta ei panna enää päivin, lippousyhteisön luonne on muuttunut. Pyydöstä on tullut enemmän henkilökohtaista kalastusyhteisöstä riippumatonta. Kalastusyhteisö saattaa myydä kaikki lippopaikat, kuten Ruotsin Kukkolassa. Kalapaikkojen myyminen on tehnyt sen, ettei vuosisatoja vanhalla kalastuskylällä välttämättä ole enää tarpeeksi ammattitaitoista väkeä, vaan lippoajat ja lippokrenkkujen rakentajat saattavat tulla muilta kyliltä. Matkakoskella puolestaan vuorojärjestelmää on pidetty yhä yllä, eikä kalastusoikeuksia ole huutokaupattu. Lippoajat ovat pääsääntöisesti omalta kylältä.

Lars Oja: "Se tuli silloin ko Hjal mari tuli siihen koskele, silloin se alethiin myymään (koko koski). Vanhat koskenpääläiset ei oikein tykähneet."

Lohen lippous

Lipolla on otettu myös lohta, lohi tulee samoihin lepopaikkoihin kuin siika. Lohen lippoamiseen on täytynyt olla lohilippo, joka oli tavallista lippoa suurempi ja vahvarakenteinen. Halmepyyntin luonne alkukesästä on oikeastaan ollut enemmän juuri lohenpyyntiä. Lohta pyydettiin asti, kun siika alkoi nousemaan.

Lars Antti Ruotsin Vuennosta: "Tuo Juhan isä se oli mahoton saahmaan lohia kevväällä, se sai varmasti tonnittain lohia, Suomen puolela. Isä sano sille Juhan isäle, jo te vain syöttä lohta, ei son liika kallis syä itte. Aivan mahotonta kalan tuloa. Ne myit kaikki!"

Lohelle täytyy olla vahvemmat välineet. Lipolla saatettiin hakea esimerkiksi juhannuskala ja muutenkin. Onhan lohi arvokas kala ja usein lohen saamista lippoon sekä vetämistä koskesta ylös saattoi verrata jonkinlaiseen urheilusuoritukseen. Monilla kalastajilla on muistoja, kun he saivat ensimmäisiä lohia lipolla.

Pekka Vanhapiha: "Mie sitten vein Matkakoskelle ensimmäisen teräslanka lipon, vanhemmatlippomiehetsano, että elä Pekkarukka tuotänneettä pelätät kaikki kalat poies. Mutta ei ollu ko pari päivää niin niitä alko olla muilaki. Se lähti täältä Kukkolasta. Oli 1950-lukua, neljästäkymmenestä ylöspäin."

Hannes Risto: "Niskalan Väinö vaina teki mulle ensimmäisen rautalipon. Se opetti minut tekehmään. Mie menin sitte siihen Kallion nokale, mistä se Henniki lipposi. No eihän se poikasena herran Jeesus, tuntu että se vettä koskeen. Mie istuin sitte siihen kallion päälle ja mie vein sitä. Jalat oli kalliota vasten, ettei se veä minua matkassa. Nissi tuli sitte siihen kansa, Normannin Nissi vaina. Se sano mulle, että miten helkkari sie olet saanu tuon. Mie sanon, että mie olen vetämällä saanu."

"Mie vein siihen Normannin kellariin, niin se tulee sitten Svaanbergin Eemeli vaina Torniosta, tulee autola ja sanoo mulle, että onko lohta. Mie sanoin Nissile, että mene myyhmään, son sielä sielä sinun kellarissa. Nissi sano että joo hän ottaaki hyvän hinnan. Soli ensimmäinen lohi, minkä mie olen saanu. Mie olin kolmannelle luokalle menossa kansakouluun. Minun piti istualtaan vettä, ettei se veä minua matkassa."

"Miehän vein sitte niitä kotiakki. 3 oli kellarissa. Muorivaina sano että älä tuo enää yhtään. Mie sanoin, että en mie enää tuo lohia, mie tuon siikoja välissä."

Heimo Nikula: "Joskus kävi niin, että siianlippous aloitettiin vähän liian aikasin ja tuli niitä pohjattomia siikalippoja. Mutta se oli mulle hyvä, sai myytyä uuen verkon."

"Lohen aikana koko kylä sai lipota (halmeppynti), sielä oli 50 ukkoa törmän päälä joskus. Koko kylän miehet sai lipota. Tahto olla, että joistaki taloista tahto olla kahtaki miestä, siitä vähän napistiin."



Kuva: Heimo Nikula Matkakoskella (Jarno Niskala.).



Kuva: Heimo Nikula on valmistanut paljon lippoja (Jarno Niskala.)

Elämää lippouksen ympärillä

Kyläyhteisöt olivat ennen tiiviisti kietoutuneet kyläläisille merkittävien elinkeinojen, kuten kalastuksen ympärille. Näin etenkin niissä kylissä, joissa kalastus järjestettiin yhteisesti osakkaiden/kylän kesken. Osakastalojen miehet ja naiset pitivät yllä kalastusta. Kylissä oli silti läsnä tietynlainen jako osallisiin ja osattomiin. Osallisia olivat vanhojen talojen omistajat. Ne olivat käytännössä taloja, jotka olivat itsenäisinä olemassa ennen 1809 rajanvetoa. Isojaossa 1840-luvulla perustetut tilat eivät enää päässeet osakkaiksi kylien yhteisiin lippokalastuksiin. Taloilla, joilla ei ollut osuutta yhteisiin kalastuksiin, saattoi olla omistuksessa kuitenkin patopaikkoja tai muuta järvi- ja jokikalastusta.

Kalastusyhteisöjen toiminnassa oli mukana sellaisiakin, joilla ei ollut omaa kalastusosuutta. Muutkin kuin lippomiehet saattoivat käydä esimerkiksi kalakeitolla koskella tai saattoivat lipota halmeen aikana. Halmelippouksen lisäksi esimerkiksi Matkakoskella on mielenkiintoinen ns. kolmannen päivän lippous, jossa kaikki omistuksista riippumatta saattoivat lipota. Tämä käytäntö otti huomioon koko kylän. Palkkalippoajiksi alkoi usein myös sellaisia, joilla ei ollut omaa osuutta.

Koskikentillä on lippousaikana vilkasta. Lippomiehillä oli tapana ennen myös yöpyä koskella, pimein yösydän oli sellaista aikaa, jolloin kala ei liikkunut. Lippoajat lipposivat ja pitivät välillä taukoa, antoivat kalapaikkojen kolviintua. Taukojen aikana oli aina hetki aikaa vaihtaa kuulumisia sekä pohtia myös kalan elämää. Kalan liikkuminen ja lippouksen tekniset yksityiskohdat ovat lippopaikkojen vakiopuheenaiheita. Koskella oli yleensä muutakin väkeä, kyläläisiä ja turisteja. Lippomiehiltä käytiin kyselemässä kuulumisia ja tiedusteltiin onko tullut kalaa. Huumoria viljeltiin reilusti.

Heimo Hjort: "Muistan, että ko olin lähössä kouluun 1938, kotaan kututtiin syöhmään, mutta olin kuumeessa enkä saattanu syä. Lippomiehet söit ja ne kuttut syöhmään. Alamäen Paavoki löi niin paljon ko meni pathaan kaloja, sitte se huusi, että tulkaa syöhmään. Oli sielä paljon ihmisiä. Kymmenen aikana. Niskalan Väinö ko se kyläläisile lipposi niin se oli melkein aina syömässä sielä. Ne söit pitkhään ko ne aloit, vissiin yhen tunnin söit. Niilä ei ollu kulkuvehkeitä kelhään ko niitä ei ollu pyöriä eikä mithään. Nukut koassa."

"Kierin Jussi (Leinonen) oli lipolla. Soasta oli tullu justiin miehiä ja ne tuli hakemaan krenkusta paistisiikoja. Jussi ei päätä kääntäny, sano vain, ne on ollu semmosessa hommassa, että saavat hakea kaloja."

Aamupäivällä 10-11 aikaan pyyntimiehet Kukkolankoskella söivät pääateriansa eli siikakeiton. Padassa keitetään kymmenkunta kalaa. (Alkio, Kansan Kuvalehdessä 1933.) Kukkolankosken länsirannalla on ollut sama perinne. Ennen vuosisadan vaihdetta (1800 ja 1900-l) oli tapana kokoontua kotaan aamuisin syömään keitettyä tuoretta kalaa. Keittokalat oli otettu suoraan jakamattomasta saaliista. (Hanno 1982.)

Kalevi Lauri: "Parhaat siiat otettiin siitä ja joku lähti keittämhään, mutta ei mithään muuta pannu ko kallaa siihen. Siihen panthiin se pata täythöön, soli iso pata joka riippu siinä kettingissä. Niitoli niitä (syöjiä) esimerkiksi Suutarin soppaki kävi syömässä, sitten oli Tolosen Kalle, kyllä mekki kävimä sielä syömässä."

Pekka Vanhapiha: "Kukkolankoskela mie olen alottanu siinä 16 ikäsenä. Me olimme sitten Heikkilän Ossi vainan kans, siikasunnuntaita vasten sattu meilä lippovuoro, ja molime sitten lipola. Åkekin oli sielä. Siihen aikaan keitit kalasoppaa taikka kalakeiton, paloja vain keitethiin ei sopaksi keitetty. Sormin syöthiin ja kastettiin rasvassa. No siihen tuli sitten vieraita muitaki, näe ko kaksi kilon siikaa reilun siikaa panthiin aina lippomiestä kohti."

Koskella kuultua: "Lippomiehet, net olit ensimmäisiä sosiaalityöntekijöitä Kukkolassa. Talot oli ottanhee vanhoja ihmisiä hoiettavaksi korvausta vastaan. Ruoka kuuluu talosta, mutta tännehän niitä oli hyvä panna syömään." (Alatalo 2006, 101.)

Heimo Nikula: "Kolmannen päivän miehet lipposi sielä kurussa ja onkikalliolla. Ne oli semmoset, joilla ei ollu manttaalia. Sandbergin Martti ja Siltalan Eemi oli

ylleensä lipolla, jos oli täysi miehitys muuten lippopaikoilla. Ne sai siiat itelle. Ne joilla ei ollu vuoroa sai käyä sielä ja saihan sielä muukki, kävihän sielä neki, joilla oli vuoro, sielä kolmannen päivän paikala lipola. Se oli paljon minua vanhempi se tapa. Luultavasti se oli alkanu sillälaila, että ne joilla ei ollu vuoroa oli alkanu sieltä täältä kokkeilemaan tulleeeko siikoja.”

”Ne kävi ylheensä olemassa yötä kotona, illala ei Matkakoskelta saanu kaloja pal-

Ote Suomen Kuvalehdestä

Nyt koskelle on taas tullut turisteja. Mitä lienevät autoherroja. Täällä onkin kulkijoita alituisen. Kokonaisia onnikanlasteja purkautuu tänne harva se päivä. Noille autoherroille ja rouville on paistettu paahteella 35 siikaa, 750-grammaisista puolitoistakiloiisiin. Nyt niitä näkyvät syövä. Sorminensa syövät, kuten tapana on, ja väittävät maistuvan hyvältä. 150 markkaa maksaa hohteella paistettu siika Kukkolankoskella. Tuore siika maksaa 100 mk kilo ja tuore lohi 300 mk kilo.

Syöneet ovat. Nyt huomaavat kalastajan. Tulevat vaappuvaa siltaa pitkin hänen luokseen ja alkavat tehdä kysymyksiään. Ylinärän isäntä vastailee ensin yksikantaan, että ”sitei tiä ennen kuin illalla”, nimittäin tuleeko kalaa, ja ”ettei oo tullut pidetyksi lukua paljonko kalaa yleensä” päivittäin tulee.

Mutta kuinka ollakaan, kun ne siinä vain oleilevat ja juttelevat ja katsovat ja ihmettelevät eivätkö ota pois menäkseen, niin Ylinärä jo kertoo, että paras saalis hänellä tänä kesänä on ollut 900 siikaa päivässä, jaettavaksi manttaalin neljän miehen kesken. Aikaisemmin on tullut kaksikin tuhatta siikaa päivässä.

Autoherran vieressä oleva kyseliäs nainen tahtoo tietää, tuleeko lippoon muutakin kalaa. - ”Ei muu kuin harri satunnaisesti erehtyy. Joskus lohen penikka tai isompikin lohi. Olen minä saanut kaksi kymmenen kilon lohta samalla kertaa, eikä ollut paljon isompi lippo.”

- ”Ettekö kyllästy siikaan, kun sitä niin runsaasti saatte?” – ”Kyllästy siialle? Lohelle sitä pahemmin kyllästy. Syömme me silti lihaakin, mutta emme me kesällä syö. Hyvin me tykkäämme tästä kalasta.”

(Kangas, 1950)

jon. Se loppu sielä ennen seittemää kalantulo. Sinne jäi yleensä yksi kaksi miestä illaksi ja ne tuli sitten vähän myöhemmin aamulla.”

Kalevi Lauri: ”Poltonkuoppa oli semmonen kuoppa, että ko kylällä tuli vähän kallaa sielä poikasena käythiin nuin vain lipolla. Ne anto mennä ko sielä ei kylän mies ollu. Se oli hylätty, ne ei käyhneet sielä ollekhaan ko oli lipolla. Silloin ko oli iso vesi ja kalaa tuli oikein niin sielä oli joskus lippomieski, mutta hyvin harvoin.”

Turisteille ja muille kalan liikettä kysyville ei aina kerrottu oikeaa tietoa. Koskella saattoi kuulla, että kalaa ei ole tullut juuri ollenkaan silloin kun sitä oli oikein tullut.

”Ei maijola kaikkea silläkhään saa”

Jotkut kalastajat ovat joskus ottaneet myös miestä väkevämpää. Sitä ei välttämättä aina katsottu hyvällä, mutta juttuja monista persoonista on koskella kuulunut pitkälle jälkeinkin. Kun on lipottu vuoroissa, ovat tarkemmat lippoajat saattaneet pitää huona, jos joku ei ollut aivan säntillinen lippouksen kanssa.

Erling Persson: ”Se on loppunu se alkoholi ja viinahomma. Ennen otettiin driikkaa, ennään ei oteta driikkaa paljon. Emmie tiä onko se hyvä vai huono, ei maijola kaikkea silläkhään saa.”

Siika- ja lohijuhlien sanotaan olevan kahdet Suomen vanhimmat juhlat. Kalajuhlien juuret ovat muinaisissa menoissa, joita pidettiin vielä pohjois-suomessa 1800-luvun alussa. Niissä saatettiin jopa tarjota ruokaa eräänlaiselle jumal- tai taruolenolle. Tarjoiluja pidettiin hyvien saalispaikkojen lähellä. Kalaa saatettiin laittaa veteen uimaan takaisin tuohiveneessä tai tarjota sitä ”jumalille” kalastuspaikan läheisissä metsiköissä (Lipsanen 1987.) Myöhemmin käytäntönä olleen siikakeiton tarjoamisen ihmisille Kukkolassa voi oikeastaan nähdä jatkumona näistä muinaisista tarjoiluista.

Nykyäänkin pidetyillä siikajuhlilla on perinteitä jo varhaisissa kalajuhlissa. Juhlien alkuperäisenä maagilisenä perustana on ollut alkukantainen katsomus, että koskesta saadaan sitä enemmän kalaa, jota enemmän sitä juhlassa syödään ja jota iloisemmalla mielellä valmistetaan (Vilkuna 1946, 107-116). Juhliin tuli väkeä myös kylien ulkopuolelta ja siellä saattoivat kalastajatkin olla rennosti.¹ Heimo Hjort kertoo, että Kukkolassa Säipän talon tuli toimittaa toisille osakkaille väkevää pontikkaa siitä hyvästä, että se pääsi viimeisenä talona mukaan kalastukseen. Matti Kannianen sanoo, että jos Säippä aloittais nyt tuomaan jonkin aikaa toimittamatta olleen viinan niin ”pörrättäis päissään kauan.”



Kuva: Ihmisiä kerääntynyt koskelle 1952. (Roll-Foto, Haparanda stad.)

Maaseudun tulevaisuus 15.8.1968.

Kukkolankosken rannalla istuivat vanhat kalamiehet Väinö Niskala, Åke Niskala, Väinö Katajamaa ja Väinö Jauhola. Todellinen kalamies on vaitelias. Hitaasti lähti juttu luistamaan, kun outo uteli lippokalastuksen niksejä ja saaliin suuruutta. Vasta pikkuhiljaa lämmettiin, jotta asioista saatiin selvää.

¹ Vanhastaan kalajuhlissa syötiin runsaasti kalaa sekä juotiin viinaa ja olutta. Mm. Kokemäenjoella Lammaisissa pidettiin kalajuhlia neljä kertaa kesässä. Juhlat olivat kerran kun tokeet eli padot saatiin valmiiksi ja kolmena perkopäivänä, jolloin patoa puhdistettiin. Viinanpoltto oli tuolloin vallalla. ”Kukin talo toi kesteihin viinan, vaikka se kuitattiin perkopäivän kassasta. Ja kun viina miehen villitsee niin aina tuli voimainkoetus viimeiseksi. Kukin talo kutsui myös vieraita ja tuttuja, joille keitettiin kalasoppaa rannassa.” Siinä on yhtäläisyyttä myös Kukkolan siikakeiton tarjoamiseen. ”Kalajuhlissa siikakeiton palanpainikkeeksi juotiin aina kotitekoista viinaa tai olutta. Kala kun on vesieläin, sen tähden sille piti antaa mahdollisuus uida vielä keitettynäkin. Vahvat palanpainikkeet olivat erityisen tärkeitä ja kuuluivat olennaisena osana kestitukseen.” (Satakunnan museo / Satakunta-arkisto).

Heimo Hjort: "Nehän myit kalat ja rahat jaoit syksylä (Ruotsin puoli). Rahat jaoit ja mitä ei ole menny niin ostettiin viinaa. Niin paljon siikoja saava ja lohia, etteihän siittä tiä kukhaan mithään, että kyllä sitä saapii viinaa ostaa. Sanot (kerran siikajuhlien aikaan) että käy sie Niskan Ruunelta hakemassa lissää viinaa, että se ei heile myy, heilä alkaa loppumhaan viina. Mie, että sehän se huono ko viina loppuu. Oli rentoa sakia."

"Palon Jussi oli lohi-isäntä ja se oli päissä, aina hulluna päissä."

"Heikki oli niin ahne, että mennee kalat siutti, Äärelä että öö kyllä nuita kaloja on jo kylliksi. Katajamaan Väinö oli lipolla tuossa Valkamaassa. Ison haavan alla ne istuit Äärelän kansa ja ryypit. Heikki sano, ettei tuosta mithään tule, mie sanoin että ko ne piti, että se on semmosta nautintoa."

Hannes Risto: "Miehän vein Paavon kotia niin aattele se koskenpään ja missä Paavo asu sielä mäessä entisen seurantalons takana, herra Jeesus se jo sillä välin joi koskenkorvapullon. Kyllä sitä oli ennen sitä juoppohommaa. Eihän niitä voinu päissä päästää sinne krenkkuun ollenkhaan".

"Oppi työtä tekehmään eikä vain vinkumhaan ja uimarannassa makkaahmaan."

Nuorten lippoajien neuvominen on tärkeää. Lippousta ei tarvitse oppia hetkessä ja kokemuksen myötä alkaa lippous sujua. Ilman käytännön harjoitusta ei lippoustaakaan opi. Nuorella lippoajalla on saattanut olla vaikka yksi henkilö, joka on antanut hyviä neuvoja, miten lippoa on pidettävä ja kuljetettava joessa. "Kyllä se joku tietenki opetti", kuten Viljo Yllinärä tuumaa. Kun kaloja alkaa saamaan, niin silloin niiden lepopaikat parhaiten näkee.

Jan-Ola Erikson, Matkakoski: "Nehän olit nuo vanhemmat miehet (sitä mieltä), se piti vähän oppia ennenkö sai lipota. Mie muistan ko mie aloin lippoahmaan, siiton suunnile 25 vuotta aikaa. Mie en ole syntynytässä kylässä, mie olen muuttanu tänne, olen syntyny Luppiossa. Mie olin yhen vanhemman miehen kans lipola. Me lippoima vuorotellen, ko ei ollu vielä jaola. Mie sain jonku siian silloin tällöin ja se oli sitte sanonu yhele naapurile, että mie en käsitä, että tuo poika oppi ko se on Luppioista."

Yrjö Kiviniemi: "Siihen ei opi ko lippoamalla"

Yleensä lippoaminen aloitettiin siinä iässä kun uskallettiin koskelle päästää, siinä 15-16 ikäisenä. Jotkut vanhoista konkareista ovat kuitenkin aloittaneet lippoamisen jo hyvin nuorena. Esimerkiksi Niskalan Matti sai 11-vuotiaana vuonna 1912 ensimmäisen ison lohen. Se oli viety Haaparannalle ja vaihettu kruunuiksi.

Esko Leinonen: "Vähän toisella kymmenellä, ko käessä pysyi lippo."

"Neuvothan ne tietenki, sieloli semmosiaki neuvoja, ettei ne kaikki parantanu."

Se tahto tulla kiviä lippoon ko ne sano, että tuon kiven alla on kala. Se hääty ottaa ensinnä kivi pois. Kiven alla kosteessa, sielä se kala on.”

Hannes Risto: ”Mie alotin toisella luokalla kansakoulun. Nämä vanhat äijät sano mulle, että antaa pojan harjotella. Niitoli Niskalan Väinö vainaa siinä ja Normannin Nissi vainaa kans, ne sano että antaa pojan harjotella, älkää menkö sinne.”

Ossi Aikavuori: ”Kolme vuotta aikaa olen viimeksi lipponnu. 11-vuotiaana sain ensimmäisen siian ja lohen.” (Nyt 82-vuotias, 2016).

Kalevi Lauri lipposi mm. poltonkuopassa poikasena: ”Isä minua opetti. Minua kauttaa ko mie moitin yhtä poikaa ko se sai kiven.”

Sven Olof Äijä ja Per Grape: ”Siinä viientoista kahenkymppin välissä. Sai oppia vanhoilta lippoajilta, missä on kuopat mitkä antaa ja mitenkä veät kuophaan ja mitenkä sie löytät siian.”

Karl-Erik Kauppi: ”Kyllä mekki lipposimme tietenki ja saima lohiaki. Mie piän, että mie olin pian 8 vuotias ja veli oli 6 vuotias, me sieltä karilta. Oli pantu krenkkuja sinne, ei päässy kahlaamallaakaan muutako krenkuitten päältä. Ja iso lohi, se kuuen vuotias sen sai liphoon ja mie tappajana, siinä oli sen verran plankkua siinä krenkun päällä, millä mie hakkasin. Sormila hakkasin ja tukin kättä sinne kituk sitten taka ja se potki. Se päätethiin, että tätä ei menetetä. Mie en muista mitä se paino, mutta se oli yhtä pitkä ko mie itte. Sanot tietenki, että hyvä mutta herra jumala tähän hukittetta ittesä. Lohihan on tuomonen, että se pittää myötä ja siinä on kauhea kuohu ko se on aika veelä”.

Aiemmin kun lippomiehiä oli paljon, ei välttämättä ymmärretty nuorten opettamisen ja matkaan ottamisen merkitystä. Vanhemmat miehet saattoivat esimerkiksi ajatella, että harjoittelija vie muiden lippoaikaa. Sellaisiakin tapauksia on, että lippoaminen jäi iäksi, kun kohtelu oli torjuvaa. Mutta kyllä ennenkin oli niitä vanhempia lippomiehiä, jotka ymmärsivät, että uusia lippomiehiä tarvitaan ja auttoivat mielellään. Kevät- eli halmepyynti oli etenkin sitä aikaa, jolloin toivottiin harjoittelun tapahtuvan. Sitten kun varsinainen päivin lippous alkoi, saattoi oppeja soveltaa kunnolla käytäntöön. Matkakoskella nuorisokävi harjoittelemassa kolmannen päivän paikoissa, jotka olivat vapaita silloinkin kun lippous oli päivin.



Kuva: Karl-Erik Kauppi (Arttu Tuovinen).

Yrjö Kiviniemi: ”Kyllä son aina ollu vähän semmosta että kattottu ettei tuo saa mitään, mutta kyllä niitoli muutama joka vähän opastiki.

Matti Kanniainen: "Sielä oli niitä vanhempia lippomiehiä, vaarit kävit porinatuo-kiolla ja siinä samalla kattoit, että tullee ko niillä poikasilla mithään. Ja täällä on osattu arvostella, eipä siittäkhään tullu lippomiestä."

Hannes Risto: "Halmeen aikana oli niitä harjottelijoita, niitä tuli uusia. Se oli ennen niin rauhallista se porukka sielä ko noli niitä vanhoja äijiä. Ei niitole ollu ko se viis on ollu (lipolla), sittehän ne on joka päivä vaihtanu ko se tullu kello seittemän, se tuli uusi porukka. Sieloli sitte kärräri erikseen, näe soli aina siitä vuorolta vaikka soli lipola, mutta seoli aina yksi joka kärräsi kalat kalakellariin".

"Sielä pitäis olla joku vanhempi semmonen, joka ohjaa. Mie sanoin yhellekki, että kuule jos sie kotia viet tuon kalan, kiven, niin se on aika luja keittää."

Karl-Erik Kauppi: "Se on semmonen hemlighetsmakeri, ennen ko tuli joku lipolle ko oli jakohomma, kohta pirruilthiin sille, että eksie saa siikoja sie häyt harjotela ja tällä laila. Ei kukhaan öövanu mithään."

"Oppi työtä tekehään eikä vain vinkumhaan ja uimarannassa makkaahmaan."

"Kläpikhään ei lähe jos kentälä riiekhään ja soitethaan suuta."

"Mie ymmärrän, että se nuori, joka lähtee siihen pruuvaahmaan, se ei tunne sitä varmuutta vähääkhään."

"Se pittää olla utbildning ja maala tehä niitä ja antaa nuortenki olla työssä siinä ja valmistamassa, näyttää ja olla myötä patomas-sa. Samala kattoo matalalla veelä missä ne kuopat on, kuivila se mennee kattoo missä ne on."

Pekka Vanhapiha: "Meitä oli viisi miestä lipola. Se alko meilä se lippovuoro, ilala vähin tuli siikaa, mutta sitten aamulla me Ossin kans tulima ennen neljää saarenlaakhaan karile lipole ja neljältä alko parvi uimaan. Perhana ko ei kuule kestäny ko lipon pisti vetheen niin oli heti, sitä ei kes-



Kuva: Lippomiespatsas (Arttu Tuovinen)

täny painaa yhtään solis muuten haljenu, se oli ihan pintaa myöten täynä ja isoa siikaa.”

”Alanärän isäntä tuli sitten lipole neljän viien maissa, se meni siihen potkuun, joka on oikein tärkki paikka. Me Ossin kans päätimä, ettemmä puhu mithään kattoma miten käypi ko se mennee lipole. Se tomhautti lipon siihen, niin soli 12 siikaa. Se justiin ja justiin sai sen loovan kohale, niin se halkesi lippo. Se ihmetteli. Kymmeneen saakka se parvi ui ja pohjaa, me emmä päässee kertaakhaan koskettamhaan. Sitte katkesi, pari tuntia ettei kuulu mithään. Se oli samhoihin aikoihin ko mie alottelin lippousta. 2800 siikaa me saathiin silloin. Ja ne oli siikoja eikä poikasia.”



Kuva: Eva Pesula Hannele Kentän haastateltavana (Arttu Tuovinen).

Esa Lauri kertoo, että hänellä oli poikasena pienempi lippo, jonka varsi oli tehty pitkästä korresta. Vartta sanottiin ryttivarreksi, se oli kuitenkin normaalimittainen. Esa, Leinosen Risto ja Ylinärän Antero lipposivat ryttivartisilla lipoilla halmeen aikana koskella. Kun siikaa on paljon liikkeellä, saattaa vasta-alkuinenkin onnistua saamaan hyvin kalaa. Siika on arka kala ja karkaa helposti. Toisaalta, kun parvi tulee niin silloin myös helpommin näkee, mistä se kala tulee.

Eljas Kannala: ”Siikahan on parvikala, se tulee parvessa ja ko lippo tulee, niin ei ne kaikki kerkeä väistää.”

Lippouksen tulevaisuutta usein pohditaan ja sitä tuleeko uusia lippoajia. Monet ennakoivat, ettei perinne jatkuisi. Toiset taas ovat luottavaisia tulevaisuuteen. Kyliä, joissa aktiivinen lippousperinne on ainakin tällä hetkellä loppunut, ovat Ruotsin puoleiset Vojakkala ja Vuennonkoski. Perinteen jatkuminen ei ole muuallakaan itsestään selvää ja se vaatii erityishuomiota kalastuskunnilta.

Karl-Erik Kauppi: ”Sehän katoaa tämä kulttuuri, mie olen sanonukki tänä päivänä yhen kansa porisin, se sano että kymmenen vuotta, mie että viessä vuessa katoaa lippoaminenki. Nämä nuoret ne ei lähe, niilon pokkemänniä ja mitä niilon ne jaagaava. Ennen haethiin ja ootettiin siikoja.”

Lehdessä (Maaseudun tulevaisuus) pohdittiin tätä aihetta 2010. Matti Kanniainen sanoi silloin, että ”lippojien loppumisesta on puhuttu viimeiset 20 vuotta, mutta aina on uusia tullut.” Samassa artikkelissa mainitaan Ruotsin puolen Kukkolassa olevan huono tilanne kylän lippomiesten suhteen (Rönkkö, 2010.) Suomen puolella lippoajia onkin löytynyt melko hyvin ja viimevuosina innostus on onneksi näyttänyt lisääntyneen.

Kesällä 2016 lippoamisen kunniaksi paljastettiin Ruotsin Kukkolan koskikentällä lippomiespatsas. Patsasta olivat paljastamassa lippomiehet kummaltakin puolen jokea. Paljastustilaisuuden yksi merkkihenkilöistä oli myös kyläläinen Eva Pesula, joka oli alun perin ideoimassa tätä patsasta Kukkolaan.



Lähteet

- Alatalo, Hannu (2006). Pää vai pyrstö: Kukkolan kylä kosken äärellä. [Kukkola]: Kukkolan kyläyhdistys.
- Alkio, Paavo (1933). Siianjako Kukkolankoskessa. Julkaisussa Kansan kuvalehti 1933/38.
- Carl-Uno Hanno (1982). Kukkolaforsen. Luleå : Bottniska bilder.
- Ekman, Sven. (1910). Norrlands jakt och fiske. Uppsala.
- Kangas, Helena. Jäämeren tieltä. Julkaisussa Suomen Kuvalehti 1950 n:o 34.
- Kukkola by fiske, pöytäkirja-aineisto
- Lipsanen, Anneke (1987). Finnish folk year. A Perpetual Diary & A Book of Days, Ways and Customs. Helsinki: Otava.
- Lohen- ja siiankalastus, Kukkolankosken traditio. Maaseudun tulevaisuus 15.8.1968, n:o 23.
- Matkoilta Suomen Lapissa. Kukkola.01.01.1909 Helsingin kuvalehti : kuvallinen aikakauslehti no 4
- Mäntylä, S. (1989). Länsipohjalainen kaappikello: Innovaatiosta folklorismiin = The longcase clock in Northwestern Finland and Northern Sweden : from innovation to folklorism. Hki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Naskali, Eero (1995). Pyyntitekniikka vanhojen valokuvien valossa. Teoksessa Pyyntitavat ennen ja nyt -symposium 30.11.1993.Toim. K.Manninen ja K.Westman. Helsinki s.93-110.
- Paulaharju, Samuli (1936). Kukkola kalastaa. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Julkaisematon lähde.
- Rönkkö, Jouko. Siika yhdistää Kukkolankoskella. Maaseudun tulevaisuus 27.8.2010.
- Satakunnan museo / Satakunta-arkisto. Satakunnan Nuorisoseurain liiton kotiseudullinen arkisto. Kalajuhlista Harjavallassa, Väinö Juti. Entisajan kalapaalit Harjavallassa, Jouko Mäkitalo (1960).
- Tervo, Niilo (2003). Kukkolan historia. Käsikirjoitus.
- Valonen, Niilo (1978). Keskiajan kulttuurin iskostuminen Tornionlaaksoon. Teoksessa Turunen A. ym. Lännen maita ja Karjalan kyliä. Kalevalaseuran vuosikirja 58, 1978. Helsinki: WSOY.
- Vilkuna, Kustaa (1975). Lohi. Helsinki: Otava.
- Vilkuna, Kustaa (1940). Siian lippoamisesta Tornionjoella. Julkaisussa Kotiseutu 1940. Toim. Vilkuna, Vuorela, Teppe, Oja. Forssa: Forssan kirjapaino Oy.
- Vilkuna, Kustaa (1946). Työ ja ilonpito. Kansanomaisia työnhuhlia ja kestitöitä. Helsinki: Otava.

Suulliset lähteet:

Anneli Kanniainen

Eero Yliniemi

Eljas Kannala

Emilia Köpman

Erling Persson

Esa Lauri

Esko Leinonen

Hannes Risto

Heimo Hjort

Heimo Nikula

Jan-Ola Erikson

Juha Nuoriaho

Juha Pelttari

Kalevi Lauri

Karl-Erik Kauppi

Lars Antti

Lars Oja

Lena Antti

Matti Kanniainen

Matti Lauri

Mirja Heinonen

Ossi Aikavuori

Pekka Vanhapiha

Per Grape

Sven-Olof Äijä

Viljo Ylinärä

Yrjö Kiviniemi



www.kesasiika.com

Interreg
Nord
European Regional Development Fund



REGION
NORRBOTTEN



REGIONAL COUNCIL
OF LAPLAND

LAPIN AMK
Lapland University of Applied Sciences

TORNIOHAPARANDA

Luke
NATURAL RESOURCES
INSTITUTE FINLAND

Umeå
FOLKHÖGSKOLA



Länsstyrelsen
Norrbotten